

Schillers påminnelse om all den viktiga forskning som redan finns i våra bibliotek uppfriskande.

Baksidan av att Schiller upplyser läsarna om existensen av mycket god forskning som i dagsläget har många år på nacken är dock att nyare forskning saknas i många fall bland referenserna. Forskningsprojekt om demokratiseringen i Sverige genomfördes exempelvis i samband med rösträttens ”hundraårsjubileum” och de lyser med sin frånvaro när Schiller diskuterar arbetar-rörelsens integration i nationalstaten. Nyare forskning om efterkrigstidens arbetskraftsmigrationer och migrationens roll i arbetsmarknadsmodellen är ett annat exempel. Likväl vill jag landa i slutsatsen att Schillers eminenta kunskaper om all den forskning som har bedrivits i Norden om nordiska arbetsmarknadsförhållanden från 1960-talet och åtminstone fram till millenniumskiftet övertrumfar bristen på nyare litteratur.

Stockholms universitet

JOHAN SVANBERG

Carl Cassegård & Håkan Thörn, *I apokalypsens skugga: Miljörörelser och industrikapitalism 1870–2020* (Göteborg: Daidalos 2023). 537 s.

Aldrig tidigare har medvetenheten om miljöproblem – om utarmade jordar, skövlade skogar, förgiftade vattendrag, utrotade arter och klimatförändringar – varit så omfattande och allmänt spridd som idag. Den moderna miljörörelsen har spelat en betydande roll bakom ökningen av miljömedvetenhet. Men om ökad medvetenhet är miljörörelsens främsta framgång, är planetens fortsatta nedbrytning och atmosfärens förfall dess största misslyckande. Varför har miljörörelsen misslyckats så fatalt? Det är med avstamp i denna fråga som sociologiprofessorerna Carl Cassegård och Håkan Thörn undersöker miljörörelsens 150-åriga historia i relation till den industrikapitalistiska utvecklingen.

Efter en relativt djuplodande genomgång av studiens (eko)marxistiska utgångspunkter och begreppsramar, erbjuder boken en detaljerad redogörelse för miljörörelsernas utveckling och förgreningar i Japan och Sverige, organiserad i tre kronologiska delar: 1870 till 1929, 1940 till 1989 och 1990 till 2020. Sverige och Japan står i fokus; två länder som under denna period genomgått en snabb och långtgående industrikapitalistisk utveckling, som på olika sätt utmärkt sig på både miljöförstörelsen och miljöpolitikens områden och som haft olika typer av miljörörelser. Sedan diskuteras miljörörelsens respektive förutsättningar i ett mer övergripande perspektiv. Utan att förminska förekomsten av nationella särdrag, är författarna tydliga med att

miljörörelsen alltid varit transnationell och att den kommit att globaliseras allt mer.

En oerhört rik flora av föreställningar och förhållningssätt från denna "rörelse av rörelser" mejslas fram. Studiens huvudsakliga material är så kallade rörelsetexter; skrivna i sin samtid av aktivister, förgrundsfigurer och rörelseintellektuella, eller av etablerade författare som inte ingått i rörelsen, men vars verk har "kanoniserats" av den. I det svenska fallet har även flera tidskrifter (t.ex. Sveriges Natur, utgiven av Naturskyddsföreningen sedan 1910) utgjort viktiga källor. Ett kompletterande material är intervjuer som Thörn och Cassegård genomfört med rörelseaktiva. Som läsare kommer man väldigt nära människorna och tankarna i materialet genom mustiga citat och illustrativa nedslag i flera specifika fall, men materialet är också förtjänstfullt kontextualiserat i större historiska sammanhang. Det märks att författarna forskat på miljörörelsen sedan många år, och att boken bygger på insikter som författarna förvärvat och utvecklat i tidigare projekt.

Författarna fokuserar på vad de kallar olika naturintressen och naturbegrepp, vilka inbegriper syner på kunskap och natur, på orsak och verkan, på antagonister och protagonister, liksom olika handlingsmönster och strategier. De menar till exempel att hela miljörörelsen enats i en kritik mot "exploateringens naturintresse" där naturen underkastas kapitalackumulationens tjänst. Samtidigt visar författarna att en stor del av rörelsen – inte minst de större och mer institutionaliserade miljöorganisationerna i Sverige – anammat kapitalismens instrumentella naturbegrepp (naturen som en resurs som ska utvinnas), återspeglad i begrepp som "hållbar utveckling" och "gröna jobb". Andra delar av miljörörelsen har istället anammat andra naturbegrepp, såsom det romantiska, med fokus på estetiska och rekreativa värden, som dominerade den tidiga svenska miljörelsens vurmande för vildmark, eller etiskt-religiösa naturbegrepp som ofta lyfts fram av ursprungsfolk.

Författarna visar förtjänstfullt upp rikedomen och bredden inom varje land under olika tidsperioder, men visar också på några centrala nationella särdrag. I det svenska fallet löper den koloniala, exploaterande och utsugande relationen till Norrland som en röd tråd över decennierna. Fördrivningen av samer och exproprieringen av deras resurser ges utrymme, men också deras motstånd och förhållanden med övriga miljörelsen. Det som främst utmärker det svenska fallet är dock hur delar av miljörelsen tidigt bjöds in att få tala inför de politiska församlingarna – så länge de accepterade spelreglerna av konsensuskultur och sedermera saltsjöbadsanda. Den "svenska modellen" gav således möjligheter till tidig naturvård och miljölagstiftning, men den begränsade också handlingsutrymmet. Parallellt med mer institutionaliserade miljöorganisationer har det dock också alltid funnits radikala

flanker, liksom frifräsande intellektuella. Japans korporativa modell såg an-lorlunda ut – där ingick länge staten och företagen i en exklusiv allians, utan utrymme för sociala rörelser. Istället uppstod många små och lokala rörelser, ofta som en reaktion mot olika miljökatastrofer, där förlust, sorg och rättvisa ofta stod i förgrunden. Enskilda rörelseintellektuella framstår också som särskilt viktiga i Japan.

Utöver att varsamt presentera miljörelsens skiftande naturintressen och begrepp, driver Cassegård och Thörn tesen att alla uttryck till syvende och sist kan placeras inom tre större berättelser, så kallade meta-berättelser. Dessa är: 1) det gröna framsteget, som hoppas på att kapitalismen ska kunna frikopplas från miljöförstöring och skapa en grön tillväxt med hjälp av ny teknik och ”smarta” regleringar, 2) apokalypsen, som menar att vi närmar oss katastrofens rand och att radikal samhällsomvandling måste till snabbt för att undvika den, och 3) den postapokalyptiska berättelsen, som utgår från att katastrofen redan inträffat eller åtminstone har påbörjats.

Enligt författarna är det en dominerande tankefigur att hopp behövs för att skapa handling och undvika uppgivenhet och apati som genomsyrar både berättelsen om ”framsteget” och om ”apokalypsen”. Men detta hopp är falskt, menar författarna, och miljörelsen har genom att hävda detta bidragit till att bereda vägen för *status quo*. Hopp är inte något som finns, menar de, utan något som kan skapas genom kollektiv handling. I vissa passager förefaller författarna föredra den postapokalyptiska berättelsen just för att de finner den sann, men ibland ter sig argumentationen mera instrumentell – att den mest troligen kan leda till den radikala samhällsomvandling som behövs.

Överlag kan jag tycka att författarna drar lite väl stora växlar på skillinjerna mellan apokalyptiska och postapokalyptiska berättelser. Bägge verkar kunna ge plats åt en väldigt brokig blandning av ställningstaganden och strategier. Cassegård och Thörns främsta poäng – och här återknyter de till bokens uttryckliga fråga om hur det kan komma sig att miljörelsen misslyckats att förhindra klimatkrisen – tycks vara att miljörelsen inte tillräckligt starkt kritiserat exploateringens orsaker, det vill säga kapitalismen, av rädsla för att utmana idén om samsyn som förutsättning för att bli lyssnad på. Författarna är övertygade om att kapitalismen måste monteras ned för att komma till bukt med roten till planetens ödeläggelse. De menar vidare att det främst är inom den postapokalyptiska berättelsen som det finns bäst utrymme för denna nödvändiga genomgripande systemkritik. Författarna förefaller tvärsäkra i sin analys, men själv finner jag inte att deras egna studie ger skäl för denna övertygelse. Tvärtom kan jag tycka att bokens drygt 500 sidor visar att miljörelsen ofta uttryckt en mer radikal kritik – påfallande ofta postapokalyptisk – och ibland även antagit mer konfliktorienterade strategier. Och de har också misslyckats. Ofta har dessa röster stått

helt utan inflytande. Så vilket manöverutrymme fanns/finns egentligen för miljörelsen? Svaret på varför miljörelsen misslyckats verkar kort sagt inte alls ligga hos miljörelsen, utan snarare hos det kapitalistiska systemets resiliens. Kanske har miljörelsen bidragit till den, men det skulle i sådana fall ha varit på marginalen.

Trots att jag inte tycker att boken bidrar till särskilt mycket ny förståelse om varför miljörelsen har misslyckats, och trots att jag inte är övertygad om att valet av någon av de tre meta-berättelserna är särskilt relevant, rekommenderar jag varmt alla miljöintresserade att läsa denna omfattande genomgång av miljörelsens historia. Jag hoppas att den kan sätta igång många nya tankar och ge perspektiv på miljöaktivism och kollektiv handling.

Stockholms universitet & Södertörns högskola

MATILDA BARAIBAR

Jesper Jørgensen & Flemming Mikkelsen (red.), *Trade Union Activism in the Nordic Countries since 1900* (Cham: Palgrave Macmillan 2023). 390 s.

En förhållandevis friktionsfri historia – så har framväxten av de nordiska fackföreningarna och välfärdsstaterna ofta beskrivits, inte minst i jämförelse med många andra länder i Europa. I kontrast till detta erbjuder författarna till antologin *Trade Union Activism in the Nordic Countries since 1900* en inblick i denna historias stökigare sidor; de fackliga strategier som rört sig bortom Saltsjöbadsandan, förhandlingsrum och fredsplikter för att mobilisera motstånd och uppnå mål genom olika former av facklig aktivism. Som redaktörerna Jesper Jørgensen och Flemming Mikkelsen understryker i bokens inledningskapitel syftar den samtidigt till att dekonstruera bilden också av en intern facklig enhet, genom att rikta fokus mot hur alternativa organisationsstrukturer har utmanat huvudorganisationerna över tid. I redaktörernas avsiktsförklaring placeras särskild emfas på värdet av att ta avstamp i tidigare forskning kring sociala rörelser, och mycket riktigt återkommer också stora namn inom fältet som Charles Tilly och Edward Shorter i flera av antologibidragens teori- och metoddiskussioner.

Utöver inledningskapitlet har redaktörerna också författat en empiriskt hållen översikt över vad de kallar för konjunkturerna för arbetsmarknads-kamper i fyra nordiska länder: Danmark, Sverige, Norge och Finland, från mitten av 1800-talet till idag. Den är tänkt att fungera som en ram mot vilken läsaren kan tolka och förstå antologins övriga bidrag. Det är välkommet, särskilt som den stora majoriteten av de övriga kapitlen håller sig inom de enskilda nordiska länderna; av de 15 efterföljande bidragen är det endast fyra